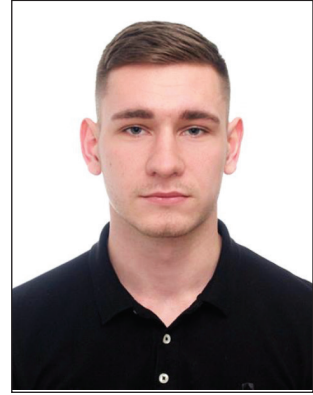

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Яковюк Іван Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: yakoviyk@ukr.net
ORCID 0000-0002-8070-1645

Орловський Роман Русланович,
магістр, Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: roman.orlov9@gmail.com

doi: 10.21564/2414–990x.139.115332
УДК 341.215.2:061.1ЄС:355.45

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБОРОННЕ СПІВТОВАРИСТВО: ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ В ОБОРОННІЙ СФЕРІ

Досліджено питання становлення європейської інтеграції в оборонній сфері. Проаналізовано передумови розробки Договору про Європейське оборонне співтовариство і причини провалу його ратифікації. Розкрито роль США у започаткуванні й розвитку інтеграції західноєвропейських держав в оборонній сфері.

Ключові слова: європейське оборонне співтовариство; європейська інтеграція; військова сфера; НАТО; Західний союз; Західноєвропейський союз; Європейське політичне співтовариство.

Яковюк І. В., доктор юридических наук, професор, заведуючий кафедрою міжнародного права, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail: yakoviyk@ukr.net ; ORCID 0000-0002-8070-1645

Орловський Р. Р., магістр, Национальний юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: roman.orlov9@gmail.com

Європейське оборонне співтовариство: истоки становлення інтеграції в оборонній сфері
Исследуются вопросы, связанные со становлением европейской интеграции в оборонной сфере. Проанализированы предпосылки разработки Договора о Европейском оборонном сообществе и причины провала его ратификации. Раскрыта роль США в иницировании и развитии интеграции западноевропейских государств в оборонной сфере.

Ключевые слова: європейське оборонне співтовариство; європейська інтеграція; НАТО; Западний союз; Западноевропейський союз; Європейське політичне співтовариство.

Постановка проблеми і актуальність теми. Європейській інтеграції, зокрема її економічній складовій, завжди приділялася досить значна увага в науці міжнародного права. Провал з ратифікацією Договору про Європейське оборонне співтовариство майже на сорок років загальмував перенесення інтеграційних ініціатив на політичну сферу, а перші реальні кроки у інтеграції в оборонній сфері ЄС розпочав робити лише після набуття чинності Лісабонськими угодами. Однак цей процес виявив значний пласт проблем, які суттєво гальмують його розвиток, а відтак потребують доктринального й утилітарного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти проблеми інтеграції західноєвропейських держав в оборонній сфері наприкінці 1940-х – на початку 1959-х років розглядалися в літературі [2; 4; 5]. Проте досі відсутнє сучасне комплексне дослідження тенденцій до інтеграції в оборонній сфері в Західній Європі, впливу на цей процес США і Великої Британії. Як наслідок, метою цієї статті є аналіз комплексу питань, пов'язаних, з одного боку, з необхідністю створення європейського оборонного союзу, а з другого – його гальмуванням як всередині об'єднаної Європи, так і за її межами.

Виклад основного матеріалу. За підсумками Другої світової війни СРСР отримав в Європі значні територіальні надбання і наполягав на їх визнанні на міжнародному рівні. Отримання контролю над Східною, Центральною і Південною Європою розглядалося Москвою з позиції реалізації власних геополітичних інтересів. Досвід створення Заходом антибільшовицького «санітарного кордону» з країн Східної Європи в 20–30-х роках ХХ ст. був використаний Радянським Союзом при створенні лояльних політичних режимів уздовж західного кордону. Присутність радянських військ на території сусідніх держав створював для реалізації цього наміру сприятливі умови.

Політика Москви реалізовувалася всупереч геополітичним інтересам США, які визнали Європу пріоритетною зоною національних інтересів [27; 28, с. 65, 71, 86, 141, 170; 23, с. 1]. Перехід у 1947 р. до прямої конфронтації між Заходом і СРСР актуалізував проблему підвищення гарантій безпеки в Європі. Формальну можливість для цього надавав Статут ООН (ст. 51), який гарантує право на індивідуальну та колективну самооборону. Першим кроком у цьому напрямі стало утворення в 1947 р. оборонного союзу між Францією і Великою Британією відповідно до положень Дюнкернського договору. Аби уникнути

політичних ускладнень у відносинах з Москвою, Лондон і Париж використали «німецьку загрозу» як формальний привід для створення союзу (ст. 2), хоча справжньою метою був захист від радянської загрози. Указаний договір став важливим етапом на шляху до організації колективної оборони на основі Брюссельського пакту і Північноатлантичного пакту [1, с. 10].

Для відновлення Західної Європи і зупинення радянської експансії США необхідно було підвищити конкурентоспроможність країн Західної Європи, що потребувало відродження їхньої економіки і оборонної сфери. Переозброєння європейських армій, яке було здійснено шляхом поставок озброєнь і військових матеріалів зі США, заклало основу залежності країн Західної Європи від США у військово-технічній сфері, яке зберігається досі. У 1948 р. адміністрація Трумена відмовляється від плану Моргентау [33, с. 42; 32] на користь реалізації розробленого Дж. К. Маршаллом «Плану відновлення Європи», спрямованого на зміцнення Західної Європи і запобігання поширенню радянського експансіонізму. Окрім реалізації вказаних завдань, План Маршалла сприяв створенню Організації Північноатлантичного договору (НАТО), а також започаткуванню європейської інтеграції.

Блокада Західного Берліна в 1948 р. наочно довела, що трансатлантична єдність для країн Західної Європи є життєво необхідним елементом у сфері забезпечення безпеки. Тому головним засобом утримання контролю над Західною Європою на тривалу перспективу, на думку адміністрації Трумена, повинно було стати створення військово-політичного блоку за участю США і країн Західної Європи, включаючи Німеччину. Готовність захищати Західну Європу США обумовили створенням європейцями власного оборонного союзу. Необхідність цього кроку усвідомлювали і самі європейці. Так, у 1944 і 1946 рр. рух Опору визначив курс на розбудову Європейського Союзу як федерації, якій держави-члени передадуть частину суверенних повноважень в економічній, політичній і військовій сферах [18, с. 341].

20 і 22 січня 1948 р. Міністр закордонних справ Великої Британії Е. Бевін озвучив перед Палатою громад британського парламенту і в Гарварді ідею створення Західного Союзу (об'єднання розглядалося в контексті «третього шляху»). Реалізація цієї ідеї мала пройти два етапи: на першому передбачалося створити «міцне ядро» в системі західної демократії шляхом підписання багатостороннього договору між Англією, Францією і країнами Бенілюксу, а на другому – розширити цю систему за рахунок залучення до неї Греції, Італії, країн Скандинавії, малих країн Європи і, можливо, Португалії. Провідна роль у цьому процесі відводилася Лондону [13]. Хоча США начебто не було місця в цьому об'єднанні, насправді Лондон усвідомлював той факт, що забезпечити безпеку Західної Європи без співробітництва зі США неможливо, на що Е. Бевін вказав Дж. Маршаллу в секретному посланні [3, с. 337].

Адміністрація США в цілому позитивно поставилася до ідеї Е. Бевіна, хоча й зазначила, що збереження «дюнкернської формули» (спрямованість проти Німеччини) в тексті такого договору не відповідає тогочасним реаліям. Якщо

уряди Бельгії, Голландії і Люксембургу підтримали позицію США, то уряди Франції та Великої Британії виступили з її критикою. За результатами тривалих і складних переговорів до преамбули Договору було включено заяву про намір протидіяти можливому відновленню німецької агресії, а також ряд статей, присвячених економічній реконструкції Європи [12]. Вказані зміни дали можливість Великій Британії, Франції і країнам Бенілюксу підписати 17 березня 1948 р. Брюссельський пакт [36].

Більшість статей Пакту були присвячені співробітництву в економічній, соціальній та культурній сферах, однак справжнє призначення договору розкривалося в статтях, які містили зобов'язання держав-учасниць у рамках колективної оборони проти можливого агресора в Європі¹ (заморські території держав не охоплювалися Пактом). Хоча в основу Пакту було покладено концепцію, типову для традиційних міждержавних договорів, ця угода ознаменувала початок нової хвилі європеїзму, про що свідчить використання елементів федералізму під час створення Західного союзу.

Після укладання Брюссельського пакту (протягом 1948–1949 рр.) Данія, Норвегія та Швеція, прагнучи захистити себе як від німецької, так і радянської експансії, вели переговори щодо створення автономної північноєвропейської оборони. Якщо стосовно необхідності створення оборонного союзу сумнівів не було, то щодо його взаємовідносин зі США позиції країн розійшлися². Після тривалих переговорів у січні 1949 р. сторони дійшли висновків про те, що, по-перше, створення північноєвропейського оборонного союзу не виключає отримання допомоги зовні (особливо у випадку агресії), а, по-друге, для модернізації збройних сил і їх зміцнення скандинавським країнам необхідна допомога. В умовах категоричної відмови США озброювати нейтральні союзи скандинавські країни припинили спроби створити автономний оборонний союз, після чого Норвегія і Данія 4 квітня 1949 р. підписали Північноатлантичний договір.

Празькі події (політична криза 1948 р.) змусили США переглянути своє ставлення до Брюссельського пакту, надавши Вашингтону підстави взяти на себе офіційне зобов'язання відігравати ключову роль у захисті Європи. Учасники Дюнкернського договору в свою чергу усвідомили, що його антинімецьке спрямування втратило актуальність, а тому він є недостатнім для забезпечення безпеки Західної Європи [35, с. 134–136, 155; 31, с. 114–130]. Розпочати переговори зі створення Північноатлантичного блоку США змогли лише після відмови від політики ізоляціонізму, яка базувалася на постулатах Дж. Вашингтона

¹ На відміну від преамбули в тексті Договору мова йшла про відсіч військовій агресії взагалі, а не з боку Німеччини, що дало підстави Москві розглядати Договір як такий, що спрямований проти СРСР.

² Так, Норвегія розглядала «північноєвропейську оборону» з позицій створення нейтрального об'єднання, що орієнтоване на США і Велику Британію, які надаватимуть йому союзницьку допомогу і гарантії безпеки. Швеція наполягала на створенні строком на 10 років незалежного від США і НАТО північноєвропейського оборонного союзу, що унеможливлювало вступ скандинавських країн в НАТО, а Данія пропонувала створити самостійний північноєвропейський оборонний союз, який би отримував озброєння від Заходу.

та доктрині Монро. В умовах зростання напруженості в Європі та блокування Радянським Союзом роботи Ради Безпеки ООН [15] США усвідомлюють необхідність участі в колективній обороні спільно з країнами Західної Європи, які наполягали на отриманні гарантій безпеки.

Стурбованість Конгресу США неефективністю ООН і посиленням впливу комуністичних партій і рухів в Західній Європі вилилась у внесенні проєктів низки резолюцій щодо посилення міжнародної організації безпеки, які включали пропозиції щодо федералізації Західної Європи і створення Сполучених Штатів Європи; створення світового уряду і міжнародної армії; скасування права вето в питаннях покарання агресора; пропозиції щодо роззброєння, а також розробку нової редакції Статуту ООН [43, с. 400]. Однак оскільки реалізація цих проєктів була проблематичною, американська адміністрація підтримала пропозиції сенатора А. Ванденберга і заступника державного секретаря Р. Ловетта щодо визначення правових підстав для приєднання США до Західноєвропейського союзу з метою співпраці в сфері безпеки і оборони. 11 червня 1948 р. резолюція № 239 [44] була прийнята Сенатом, ознаменувавши відхід від традиційної для США зовнішньої політики ізоляціонізму, і стала першим кроком на шляху до формування блокової стратегії [40, с. 259; 10, с. 550].

У 1948 р. у Гаазі було проведено Конгрес Європи, який прийняв програму об'єднання Європи, викладену в «Європейському маніфесті» і «Посланні до європейців». Відповідно до рекомендацій Конгресу 5 травня 1949 р. була створена Рада Європи. Паралельно 4 квітня 1949 р. дванадцять держав Європи і Північної Америки, незважаючи на різкий протест СРСР, підписали Вашингтонський договір про НАТО. Слід зазначити, що переговори, які передували підписанню Договору, були доволі складними. Так, американська сторона вважала, що НАТО повинно поглинути Брюссельський пакт; Франція вважала за потрібне посилення Брюссельського пакту за рахунок залучення до нього США, Канади, Ісландії і Гренландії; країни Бенілюксу пропонували доповнити Брюссельський пакт Північноатлантичним союзом і лише Велика Британія відстоювала ідею автономного існування обох військово-політичних об'єднань. У підсумку перемогла саме позиція Лондона.

Попри те, що первісно європейський і євроатлантичний об'єднувачі процеси базувалися на інтеграції у військовій сфері, у багатьох політиків і експертів було інше бачення пріоритетів: військовий альянс необхідний, але другорядний до економічних задач відновлення Європи. Це пов'язано з тим, що хоча фундаментальні основи європейської інтеграції мали переважно соціокультурну природу, її безпосередні причини лежали виключно у політичній сфері. Однак цілі європейців не могли бути досягнуті політичними методами, які істотно дискредитували себе, а тому було цілком закономірно і для пересічних громадян зрозуміло зробити перші кроки саме в економічній сфері [7, с. 30]. До запровадження економічної інтеграції, нехай і побічно, спонукало створення в 1949 р. під егідою СРСР Ради економічної взаємодопомоги, створеної Болгарією, Угорщиною, Польщею, Румунією, СРСР і Чехословаччиною.

Підтримавши ідею створення Ради Європи, Ж. Бідо, Р. Шуман, Р. Плевен, Ж. Моне одночасно висловилися на користь більш тісної інтеграції. У 1949 р. М. Дебре опублікував «Проект Пакту про Союз європейських держав», в якому закликав не лише поглиблювати співпрацю, але й створити потужні наднаціональні інститути, щоб забезпечити Союзу справжню ефективність. Передбачалося, що держави-члени передадуть Союзу повноваження для вирішення завдань щодо забезпечення оборони, економічного розвитку, свободи торгівлі, уніфікації юридичних інститутів тощо. Зовнішня політика держав-членів мала «об'єднуватися координацією» [6; 7, с. 54–55].

Об'єднання країн Західної Європи було започатковано Декларацією Р. Шумана (1950 р.) і підписанням у 1951 р. країнами Бенілюксу, Італією, ФРН і Францією Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі. Цей процес передбачав утворення європейської федерації як кінцевої мети. Відповідно до проголошеної мети концепція розбудови об'єднаної Європи мала включати не тільки економічну¹, але й військову та політичну складові.

Ідея створення «європейської армії», яка стала основою проекту військово-політичної інтеграції, належала У. Черчиллю, яку він оприлюднив 11 серпня 1950 р. на асамблеї Ради Європи. Він запропонував створити «європейську армію», яка б включала німецькі військові з'єднання. Ця пропозиція була включена до резолюції асамблеї Ради Європи «Про негайне створення об'єднаної європейської армії». Передбачалося, що європейська армія буде інтегрована з армією Північноатлантичного альянсу і включатиме німецькі військові з'єднання. У. Черчилль уявляв собі «європейську армію» як коаліцію національних сил за зразком альянсу часів Другої світової війни, з централізованим постачанням і стандартизованим озброєнням, але без підпорядкування органам наднаціонального контролю [29, с. 217–220]. При цьому британський Генеральний штаб зазначав, що його сухопутні війська більше не будуть воювати на європейському континенті [9, с. 1].

Для всебічного дослідження інтеграції в оборонній сфері, визначення переговорних позицій зацікавлених держав, а також визначення причин провалу ратифікації Договору про Європейське оборонне співтовариство доцільно виділити і проаналізувати наступні етапи роботи над Договором [21, с. 112–113].

1. 1950–1951 рр.: висунення проекту організації воєнного блоку західноєвропейських держав (план Плевена). До створення європейської армії, зокрема Францію, спонукала ініціатива США (вересень 1950 р.), відповідно до якої збільшення американських сил в Європі ставилося у залежність від згоди на включення в НАТО десяти західнонімецьких дивізій, які б перебували під контролем об'єднаного командування Північноатлантичного альянсу. Ініціатива Вашингтона була обумовлена насамперед початком війни в Кореї, успішним випробуванням атомної бомби СРСР, відволіканням збройних сил Франції і Великої Британії відповідно на війну в Індокитаї та Малайзії. Для стриму-

¹ Ж. Монне та Р. Шуман вважали, що економічна кооперація країн має стати прологом до утворення Європейської федерації.

вання СРСР і його союзників, а також демонстрації серйозності зобов'язань у рамках НАТО, США вимушені були повернути частину своїх військ в Європу. Однак і після цього кроку кількість радянських дивізій в Європі на порядок перевищувала кількість дивізій США та їх союзників [38].

Під час обговорення участі Західної Німеччини в системі західноєвропейської оборони Франція запропонувала альтернативний варіант вирішення проблеми переозброєння Німеччини. 24 жовтня 1950 р. прем'єр-міністр Франції Р. Плевен у виступі перед Національними зборами представив план створення «європейської армії». План був розроблений Ж. Монне з урахуванням як французького, так і німецького¹ бачення шляхів ремілітаризації Німеччини [3, с. 414, 423; 19]. Передбачалося, що європейська армія складатиметься з невеликих національних підрозділів, об'єднаних в більш великі змішані формування, і буде пов'язана з політичними інститутами об'єднаної Європи [45, с. 134; 25]. У такий спосіб Франція прагнула не допустити відродження німецької військової могутності. Взявши за зразок Європейське співтовариство вугілля і сталі, Р. Плевен задумав створити Європейське оборонне співтовариство (лютий 1951 р.) з власними Радою Міністрів, Асамблеєю і міністром оборони [39; 26, с. 275–278]. Однак реалізація цієї ініціативи значною мірою залежала від участі Великої Британії. Однак саме з боку Лондону «план Плевена» зазнав найбільшої критики². Ставлення У. Черчилля до «плану Плевена» збігалося з оцінками британських військових кіл, які говорили про повну військову непрактичність французької пропозиції [17, с. 48–49]. Як наслідок, Велика Британія відмовилася брати участь у переговорах щодо створення Європейського оборонного співтовариства. США також мали сумніви стосовно життєздатності проекту, обумовивши надання у майбутньому військової і економічної допомоги успіхами його реалізації [16, с. 124].

Однак тягар виконання зобов'язань з переозброєння власної армії в рамках зміцнення НАТО, який негативно впливав на економічний розвиток країни, змусив Лондон більш позитивно поставитися до зміцнення співробітництва континентальних країн у сфері оборони. Та і не лише Велика Британія, але й решта країн Західної Європи, прагнучи гарантувати собі безпечне зовнішнє оточення і піднесення економіки, підтримали ідею розширення європейських і євроатлантичних структур, щоб мати змогу сконцентруватися на вирішенні завдань власного соціально-економічного розвитку. У цих умовах сформувалася залежність оборонної політики країн Західної Європи від США, що дало Вашингтону підстави дорікати європейцям в «утриманстві» і небажанні належною мірою розділяти тягар союзницької відповідальності.

18 квітня 1951 р. Франція, Італія, ФРН і країни Бенілюксу підписали Договір про ЄСВС, що ознаменувало початок європейської економічної інтеграції,

---

¹ К. Аденауер надав перевагу входженню німецької армії до складу європейської армії.

² У. Черчилль сумнівався, що Франція піде на включення своєї національної армії до складу наднаціонального співтовариства. Він характеризував «європейську армію» як «строкатий безладний колектив італійських, голландських і німецьких солдатів, яких навчають французькі сержанти».

а також створило правові підстави для залучення економічного потенціалу ФРН до зміцнення оборони Західної Європи. Разом з тим військові аспекти «німецького питання» перебували у стадії переговорів.

2. Середина 1951 р. – травень 1952 р.: досягнення згоди щодо включення західнонімецької армії до складу європейської армії, наднаціонального характеру ЄОС, його тісної співпраці з НАТО; підписання Договору про Європейське оборонне співтовариство.

Неприйнятні для європейців ультимативні вимоги Бонна щодо членства Західної Німеччини в НАТО призвели до остаточної кристалізації курсу, спрямованого на підтримку створення ЄОС. Важливу роль у цьому процесі зіграли США [17, с. 73–79], які розглядали ЄОС як інструмент для реінтеграції Західної Німеччини в Європу, а також його підтримка верховним головнокомандувачем ОЗС НАТО в Європі генералом Д. Ейзенхауером. У вересні 1951 р. міністри закордонних справ США, Великої Британії і Франції провели в Вашингтоні конференцію, під час якої висловили офіційну підтримку створенню ЄОС за участю Західної Німеччини [22].

Повернення у жовтні 1951 р. У. Черчилля на посаду прем'єр-міністра призвело до чергової корекції курсу Лондона щодо ЄОС. У розумінні У. Черчилля «європейська армія» швидше символізувала єдність європейських націй у питаннях спільної оборони, ніж була самостійною військовою силою [17, с. 81]. Командування європейською армією повинно було знаходитися в руках верховного головнокомандувача, відповідального перед національними урядами країн-учасниць, як це було прийнято в НАТО [29, с. 469]. Очевидно, що Лондон побоювався можливості появи континентальної спільноти, в якій Німеччина зможе зайняти домінуюче становище.

У листопаді 1951 р. Міністерство оборони Великої Британії підготувало секретний звіт, в якому аналізувалися позитивні і негативні наслідки створення ЄОС та участі в ньому Лондона [41]. За результатами аналізу представники Великої Британії на сесії Ради НАТО в Римі (29 листопада 1951 р.) та на асамблеї Ради Європи в Страсбурзі підтвердили відданість Вашингтонській декларації про підтримку і можливу співпрацю Великої Британії з ЄОС. Разом з тим А. Іден зазначив, що «співпраця» не передбачає участі британських з'єднань в ЄОС [17, с. 85–86]. Таким чином, Велика Британія, підтримуючи зусилля країн-учасниць Паризьких переговорів, водночас ухилялася від особистої участі в ЄОС.

Починаючи з вересня 1951 р., США демонстрували зацікавленість в прискоренні переговорів щодо створення «європейської армії», в якій бачили гарантію швидкого нарощування чисельності об'єднаних збройних сил НАТО за рахунок західнонімецьких дивізій. Створення ЄОС було одним з головних пунктів у порядку денному Ради НАТО у 1951–1952 рр. Так, під час сесії Ради НАТО у листопаді 1951 р. Адміністрація США посилила тиск на Париж¹ з метою

¹ Франція стала першою країною, що підписала двосторонню угоду з США в рамках програми військової допомоги.

завершення обговорення проекту договору про ЄОС до наступної зустрічі, наміченої на початок 1952 р., а також домагалася від британської дипломатії більш позитивного ставлення до ЄОС. На засіданні 18 лютого 1952 р. Рада НАТО констатувала, що, по-перше, принципи, покладені в основу Договору про ЄОС, відповідають інтересам членів НАТО; по-друге, виходячи з того, що НАТО і ЄОС мають спільну мету (посилення захисту Євроатлантичного регіону), вони повинні взяти взаємні зобов'язання щодо забезпечення безпеки членів обох організацій; по-третє, НАТО і ЄОС повинні зміцнювати один одного.

Проект Договору про ЄОС зазнав змін під час роботи Паризької конференції. Основні нарікання до проекту Договору надходили з Парижу. Францію не влаштовувало те, що французькі збройні сили, за винятком колоніальних військ, повністю входили до складу європейської армії, що ускладнювало проведення колоніальної політики. Паризький договір перешкоджав створенню атомної зброї, без чого повернення Франції до «клубу великих держав» було неможливим; крім того, США не бажали співпрацювати з французькою Комісією з атомної енергії [8; 30, с. 403–411]. У результаті Національні збори Франції рекомендували уряду підписати Договір про ЄОС, але з двадцятьма застереженнями, головними з яких були вимоги участі в європейській армії британських збройних сил, збереження збройних сил США на континенті і створення сильної наднаціональної політичної влади. Також Париж вимагав, щоб розподіл військових зобов'язань і витрат відбувся з урахуванням французької війни в Індокитаї.

27 травня 1952 р. під час роботи Паризької конференції міністри закордонних справ Франції, ФРН, Італії і Бенілюксу підписали Договір про створення ЄОС [20]. Підписання Паризького договору про ЄОС стало можливим після підписання напередодні (26 травня 1952 р.) Боннського договору між США, Великою Британією, Францією і ФРН, який замінив Окупаційний статут. Боннський договір надавав німецькому уряду «повноту влади» у внутрішній і зовнішній політиці, скасовував низку обмежень у розвитку економіки, легалізував створення армії і передбачав участь ФРН в ЄОС. Договір підлягав ратифікації державами-учасниками і мав набути чинності одночасно з Паризьким договором.

Паризький договір складався з 132 статей, кількох протоколів і угод і повинен був набути чинності після ратифікації всіма державами-учасниками. У Договорі було передбачено, що ЄОС набуде статусу міжнародної організації наднаціонального характеру, яка матиме спільні керівні установи, збройні сили та бюджет, що формувався із внесків держав-членів. Статті 2 і 5 Договору передбачали, що створювана «європейська армія»¹ діятиме «в рамках НАТО і в тісній співпраці з нею». Ніякі інші військові формування, за винятком жандармерії для підтримання внутрішнього порядку, створювати не дозволялося. При цьому, якщо Франція, Італія і країни Бенілюксу могли – хоча і з деякими умовами – мати певний контингент під національним командуванням, то ФРН всі свої

---

¹ До складу Європейської армії Франція виділяла 14 дивізій, ФРН та Італія – по 12, Бельгія, Нідерланди та Люксембург – разом 5.

війська підпорядкувала об'єднаному командуванню. Реально самостійність «європейської армії» була незначною, оскільки збройні сили ЄОС мали увійти до складу військ НАТО і підпорядковуватися Верховному головнокомандувачу ОВС НАТО в Європі. Разом з Договором про ЄОС був підписаний договір між Великою Британією і ЄОС про взаємну військову допомогу в разі, якщо Велика Британія або якась з держав-учасників ЄОС стане об'єктом збройного нападу. Підписання Договору про ЄОС було важливим кроком на шляху до воєнної інтеграції, однак важко не помітити й недоліки створюваного союзу: поза його межами опинилися Велика Британія та «флангові країни» Північної і Південної Європи, що послаблювало його оборонний потенціал.

3. Друга половина 1952 р. – серпень 1954 р.: пов'язаний з внутрішніми ратифікаційними конфліктами і міжнародними зусиллями щодо перегляду умов договору та зміцнення його інституційної структури за допомогою Європейського політичного співтовариства.

Успіх з підписанням Договору про ЄОС надихнув Францію та Італію на ініціювання розробки Договору про Європейське політичне співтовариство (далі – ЄПС) як основи Європейської федерації. Було створено спеціальну «Асамблею ad hoc» для розробки проекту Договору, до якої увійшли Асамблея ЄОВС у повному складі і 13 спостерігачів від Великої Британії, Туреччини, Греції, Швеції, Ісландії, Данії, Норвегії. Проект Договору був оприлюднений у Страсбурзі 10 березня 1953 р. Проект ДЄПС передбачав створення двопалатного парламенту, в якому депутати нижньої палати обиралися прямим загальним голосуванням; незалежною від держав-членів Європейською виконавчою радою; Радою міністрів і Судом.

У процесі політичної інтеграції одразу виникли обставини, які ускладнювали перспективи його успішного завершення. Передусім йдеться про можливість участі в цьому процесі не лише держав-членів ДЄОВС, але й інших країн Ради Європи, зокрема Туреччини і Греції, які набули членства в НАТО. Іншою проблемою був колоніальний характер Франції¹, Великої Британії і Бельгії. Не вирішивши проблему зі своїми заморськими територіями, ці держави не могли повноцінно брати участь у інтеграції в політичній сфері.

Попри підписання ДЄОС уряд Франції не поспішав виносити питання про його ратифікацію, оскільки більшість французів (57 %) вважали, що збройні сили Німеччини все ще становлять загрозу для Франції [24]. Крім того, Париж обумовив підписання додаткових протоколів позитивним вирішенням питання про збереження цілісності Французького союзу і отримання відповідних гарантій з цього питання з боку Великої Британії та США.

Меморандум англійського уряду про співпрацю з ЄОС від 13 квітня і спеціальне послання президента Ейзенхауера від 15 квітня 1954 р. містили заклик

¹ Так, для Франції поглиблення політичної інтеграції виявилось несумісним з прагненням Парижу зберегти Французький союз, який залишався важливим ринком збуту і джерелом природних ресурсів для метрополії, а також відігравав важливу роль у поліпшенні платіжного балансу Франції.

до держав-учасниць ЄОС, насамперед до Франції та Італії, прискорити ратифікацію Договору. У спільній заяві за результатами переговорів 28 червня 1954 р. Ейзенхауер і Черчилль заявили, що подальша затримка Парижу з ратифікацією ДЄОС розглядатиметься як така, що завдає шкоди солідарності атлантичних націй. 4 липня 1954 р. Вашингтон і Лондон попередили Париж про те, що США і Англія готові до вирішення питання щодо озброєння Західної Німеччини без участі Франції.

Під час Брюссельської наради держав-членів ЄОС (19–22 серпня 1954 р.) прем'єр-міністр Франції П. Мендес-Франс запропонував внести поправки до Паризького договору, які б зробити його більш «прийнятним» для Національних зборів Франції. У відповідь державний секретар Даллес направив П. Мендес-Франсу послання, в якому погрожував здійснювати європейську політику без Франції, якщо вона не ратифікує Паризький договір. У підсумку Нарада відхилила усі французькі поправки.

30 серпня 1954 р в Національних зборах Франції пройшло голосування щодо Паризьких угод, яке закінчилося провалом ратифікації. Виникли проблеми із ратифікацією ДЄОС і в Італії, уряд якої так і не зміг домогтися ратифікації Паризького договору парламентом.

4. Серпень 1954 р. – 1955 р.: підписання і ратифікація Паризької хартії щодо внесення змін до Брюссельського пакту; створення Західноєвропейського союзу; приєднання Західної Німеччини та Італії до Брюссельського пакту.

Необхідність інтеграції у євроатлантичне співробітництво ФРН спонукали США і країни Західної Європи шукати вихід з ситуації, що склалася після провалу з ратифікацією ДЄОС і як наслідок з ненабуттям чинності Боннським договором. Компроміс був досягнутий завдяки підписанню 23 жовтня 1954 р. Паризьких угод [14], завдяки яким було скасовано окупаційний режим в ФРН; оформлено створення Великою Британією, Францією, Італією, країнами Бенілюксу і ФРН Західноєвропейського союзу на базі зміненого і доповненого Брюссельського пакту 1948 р.; досягнуто приєднання ФРН до Північноатлантичного пакту.

Паризькі угоди були ратифіковані і набули чинності 5 травня 1955 р. Відсутність проблем з боку Франції на етапі їх ратифікації засвідчило, що однією з головних причин провалу Договору про ЄОС була неготовність Парижу до створення на федеративних засадах об'єднаної Європи, якій держави-члени мали делегувати ключові суверенні права. Конфедеративна структура НАТО хоча і вела до посилення американського контролю над збройними силами європейських країн, проте дозволяла Франції, по-перше, зберегти цілісність армії, необхідної для продовження колоніальної політики, по-друге, забезпечувала формальну рівність з Великою Британією, по-третє, забезпечувала британські та американські гарантії щодо стримування впливу Німеччини в об'єднаній Європі.

Висновки. Пропозиція щодо створення Європейського оборонного співтовариства повинна розглядатися не як ініціатива, що походить виключно від європейців (насамперед Франції), як це прийнято вважати, а передусім як

інструмент зовнішньої політики США стосовно Європи на етапі початку Холодної війни. Шляхом створення ЄОС і його підпорядкування НАТО США і Великої Британії прагнули, по-перше, реінтегрувати Західну Німеччину в Європу, а, по-друге, звести до мінімуму вірогідність того, що ЄОС перетвориться на «третю силу». Історія створенням і занепаду Європейського оборонного співтовариства засвідчила, по-перше, будь-яка ініціатива щодо інтеграції європейських країн у військово-політичній сфері приречена на провал без підтримки з боку США; по-друге, оборонний союз не може бути створений як повністю автономний від НАТО; по-третє, інтеграція у військово-політичній сфері є найбільш складною через побоювання держав-членів остаточно втратити свій суверенітет.

References:

1. Kojen, R., Mihalka, M. (2001). Bezopasnost' na baze sotrudnichestva: novye perspektivy mezhdunarodnogo porjadka. Garmish-Partenkirhen: Evrop. Centr po izucheniju vopr. bezopasnosti [in Russian].
2. Lekarenko, O.G. (2007). Problema perevoorzhenija Germanii i sozdanie Zapadno-Evropejskogo sojuza. *Vestn. Tomsk. gos. un-ta*, 303, 94–98 [in Russian].
3. Monne, Zh. (2000). Real'nost' i politika. Memuary; per. s fr. V. Bozhovicha. Moscow: Mosk. shkola polit. issled. [in Russian].
4. Nahalkina, E.V. (2016). Vybiraia mezhdu Evropejskoj armiej i NATO: iniciativy britanskoj diplomatii v sfere voenno-politicheskoi integracii v 1952-1954 gg. *Vestn. Tomsk. gos. un-ta*, 408, 162–167 [in Russian].
5. Holodnaja vojna. 1945–1963 gg. (2003). Istoricheskaja retrospektiva: sb. statej. Moscow: OLMA-PRESS [in Russian].
6. Yakoviuk, I.V. (2003). Istorychni peredumovy i osnovni etapy yevropejskoi intehratsii. *Visn. Akad. prav. nauk Ukrainy*, 4, 82–92 [in Ukrainian].
7. Iakoviuk, I.V. (2014). Pravovi osnovy yevropejskoi intehratsii ta yii vplyv na derzhavno-pravovyi rozvytok Ukrainy. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Bariety, J. (1993). La dñcision de rñarmer l'Allemagne, l'Echec de la Communautñ Europñenne de Dñfense et les Accords de Paris du 23 Octobre 1954 Vus du Cotñ Franais. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 71(2), 354-383.
9. British Defence policy since 1945. (1989). R. Ovendale (Ed.). Manchester, N.Y.
10. Byrd, R. (1989). The Senate, 1789-1989. Washington, D. C.: US Governmental Printing Office. Vol. 2. 682 p.
11. Cipher telegram from Brussels to Foreign Office, 11 Mar. 1948. Public Record Office, Foreign Office 371/73051.
12. Cipher telegram from the Hauge to Foreign office, 13 Mar. 1948. Public Record Office, Foreign Office 371, file 73052.
13. Cipher telegram from Foreign Office to Washington, 13 Jan. 1948. Public Record Office, Foreign Office 371, file 73045.
14. Conference of Ministers of foreign affairs, P., 1954. Documents agreed on by the Conference of Ministers held in Paris, October 20–23, 1954, L., 1954.
15. Congressional Record. Proceedings and Debates of the 79th-82nd Congresses. Washington, D. C.: US Governmental Printing Office, 1948. Vol. 94. Pt. 6. p. 7793–7794.
16. David Clay Large, *Germans to the Front: West-German Rearmanent in the Adenauer Era* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1996).
17. Dockrill, S. (1991). Britain's Policy for West German Rearmament, 1950-1955. Cambridge, N. Y.
18. Documents on the History of European Integration, Vol. 1: Continental Plans for European Union 1939–1945 / edited by Walter Lipgens. New York: Walter De Gruyter & Co, 1985. 847 p.

19. Dwan, R. (2001). Jean Monnet and the European Defence Community, 1950–1954. *Cold War History*. Vol. 1, № 3, 141–160.
20. European Defense Community Treaty. URL: <http://aei.pitt.edu/5201/1/5201.pdf>.
21. Fleischer B. A European Army? The European Defense Community and the Politics of Transnational Influence in Post-War Europe, 1950-1954: A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Political Science. Bremen, 09 June 2015. 521 p. URL: <https://elib.suub.uni-bremen.de/edocs/00104929-1.pdf>.
22. Foreign Relations of the United States (FRUS). 1951. Vol. 3. Western Europe and the German Question. Pt. 1. Wash., 1981.
23. Hawes, M.G. (1977). The Marshall Plan for China: Economic Cooperation Administration, 1948–1949. Cambridge, Massachusetts.
24. Jarkko Tuominen, *The European Defence Community 1950-1954, The Second uneasy step towards the United States of Europe*, <http://www.valt.helsinki.fi/kvtok/1997/3181.htm>.
25. Journal Officiel de la République Française. (October 25th 1950), pp.7118-7119.
26. Kunz, J.L. (1953). Treaty Establishing the European Defense Community. *The American Journal of International Law*, Vol. 47, #2, 275–281.
27. Learning in U.S. and Soviet Foreign Policy / [edited by] George W. Breslauer and Philip E. Tetlock. – Boulder : Westview Press, 1991. P. xiv, 881 p.
28. Lippman, W. (1944). *U. S. War Aims*. Boston.
29. MacMillan, H. (1969). *Tides of fortune. 1945–1955*. L.
30. Maier, K.A. (1992). The Anglo-Saxon triangle, the French and the Western European Integration. NATO: the founding of the Atlantic Alliance and the integration of Europe. Edited by F.H. Heller and J. Gillingham. St. Martin's.
31. Mastny, V. (2010). The February 1948 Prague Coup and the Origins of NATO. *Nye frontier i Den Kolde Krig / Mariager, Rasmus Mølgaard (Editor); Schmidt, Regin (Editor); Due-Nielsen, Carsten (Editor)*. Gyldendal. 368 p.
32. Program to Prevent Germany from starting a World War III. Morgenthau H. *Germany is our Problem*. N. Y.; L.: Harper & Brothers Publishers, 1945. URL: <https://aryanism.net/downloads/books/henry-morgenthau/germany-is-our-problem.pdf>
33. Shaw, J. (2000). *Law of the European Union*. J. Shaw. N.Y.
34. Statement by René Plevin on the establishment of a European army (24 October 1950). URL: http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/4a3f4499-daf1-44c1-b313-212b31cad878/publishable_en.pdf.
35. Svik, P. The Czechoslovak Factor in Western Alliance Building, 1945-1948. *Journal of Cold War Studies* 18:1 (Winter 2016): P. 133–160.
36. The Brussels Treaty (March 17, 1948). URL: http://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/d16547a7-de20-4a4f-9bfe-29dbfc79be69/Resources#3467de5e-9802-4b65-8076-778bc7d164d3_en&overlay.
37. *The Foreign Policy of Churchill's Peacetime Administration 1951–1955*/Ed. by J.W. Young. Leicester, 1988.
38. The organization of post-war defence in Europe (1948–1954). URL: http://www.cvce.eu/obj/the_organisation_of_post_war_defence_in_europe_1948_1954_full_text-en-c471a6f5-5975-460f-be2f-59476382ab41.html.
39. Treaty Constituting the European Defense Community. URL: <http://aei.pitt.edu/5201/1/5201.pdf>.
40. Truman, H. (1956). *Memoirs of Harry S. Truman*. Bunray Suffolk: Hodder and Stoughton, Vol. 2. Years of Trial and Hope, 1946–1953. 594 p.
41. Türker, M. Ari. The European Defence Community in the U.S. Foreign Policy Context. URL: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/6.-TurkerAri.pdf>.
42. U.S. Senate Resolution 239 80th Congress, 2nd Session – ('The Vandenberg Resolution'). URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17054.htm.
43. Vandenberg A. H., Jr. *The Private Papers of Senator Vandenberg*. Boston: Houghton Mifflin Cambridge, 1952. 599 p.

44. Vandenberg Resolution. Senate Resolution 239, Eightieth Congress. A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents 1941–1949. Washington, D. C.: United States Government Print Office, 1950. 1381 p.

45. William, L. Hitchcock, *France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944–1953* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1998).

Яковчук І. В., Doctor of Law, Full Professor of the Department of international law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: yakoviuk@ukr.net ; ORCID 0000-0002-8070-1645

Orlovskyy R. R., Magister, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: roman.orlov9@gmail.com

European Defence Community: origins of integration in the defence sphere

There is a tendency among non-historians to force «practioners» of the discipline to justify why the study of a particular episode of the past is so important and to articulate the lessons to be learned from the experience. The fate of international constitutions and treaties is particularly prone to demands of this kind. After all, «constitutional borrowing» has long been a common feature of international law and politics. This article will address one such Treaty from the past. But it does not aspire to preserving its historical integrity; rather to awaken interest in it in the first place.

The European Defence Community (EDC) was an ambitious initiative in the first years of the 1950s. Leading European countries had different foreign policy agendas towards it. The EDC. could have been a crucial milestone on the long path towards European integration. European Defense Community (EDC), an abortive attempt by western European powers, with United States support, to counterbalance the overwhelming conventional military ascendancy of the Soviet Union in Europe by the formation of a supranational European army and, in the process, to subsume West German forces into a European force, avoiding the tendentious problem of West German rearmament.

One can trace the U.S. influence from the very first stages of the EDC. negotiations. Even in the agreement of the EDC., the footprints of U.S. policies can be observed, bringing the NATO Alliance to the forefront. The EDC. is also interrelated with the Marshall Plan, which leads us to think that the EDC. was not solely a European dream as has been widely argued, but rather an instrument of U.S. foreign policy, which could be resorted to as and when needed.

Influenced by the Korean War, the French politician René Pleven evolved a plan that later was put forward by the French foreign minister Robert Schuman at a meeting of the Council of Europe in 1951. Though the weaker members of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) were keen, the Scandinavians were cool toward the idea, and opinion in France and Italy was divided. A treaty was actually concluded in Paris in 1952, but tension between eastern and western Europe lessened, and by 1954 the necessity for the EDC seemed also to diminish. However, the failure to ratify its agreement by the French Parliament in 1954 left this project of defence integration stillborn – but paved the way for another solution for the rearmament of Germany: the Western European Union (WEU), as a sub-group of NATO.

Nevertheless, the dormant ideal, to contribute to a “European Army” later became one of the ultimate goals of the European Union.

Keywords: European defense community; European integration; military sphere; NATO; Western Union; Western European Union; European Political Community.

Надійшла до редколегії 15.11.2017 р.